

Людмила Даниленко

КОНЦЕПТ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ЕМІГРАНТІВ У РОМАНАХ «РІВНОВАГА» В. ВИННИЧЕНКА І «ЗАПЛАКАНА ЄВРОПА» Н. ДОЛЯК

У статті здійснено спробу дослідити зображення проблеми української еміграції в романах «Рівновага» В. Винниченка і «Заплакана Європа» Н. Доляк, а також зіставити особливості відображення світу і героїв у ньому авторами, життя та творчість яких розділяє столітній проміжок. Схарактеризовано морально-етичні й ідейні цінності в умовах вибору між Батьківщиною і чужиною.

Ключові слова: роман, еміграція, художнє зіставлення, морально-етичні цінності, ідейні пріоритети.

Візія еміграції в українській художній літературі представлена різнобічно, бо й саме це явище активно заявляє про себе на всіх етапах розвитку суспільства — від часу перших масових переселень за кордон до сьогодні. Потяг українців до пошуку себе у світі за різних соціально-економічних чи політичних обставин привертав увагу митців і на початку ХХ ст., і на помежів'ї ХХ—ХХІ ст. Концептуальним є художнє відтворення боротьби за самовизнання на чужині в романах «Рівновага» (1912) В. Винниченка і «Заплакана Європа» (2013) Н. Доляк. Письменників розділяє сторічний часових проміжок, але об'єднує перебування в еміграції, осмислення соціальних, культурних, ідеологічних пріоритетів через конфлікт «Батьківщина—чужина». Художня рецепція еміграції в романах В. Винниченка і Н. Доляк виявляє протиріччя між утратою і збереженням загальнолюдських ідеалів, що є актуальним на часі.

Висвітленню проблеми еміграції в ранніх романах В. Винниченка присвячено вагомий літературознавчі дослідження А. Дубровської, В. Панченка, Б. Пастуха та ін. Роман «Рівновага» вже вивчався під різним кутом зору. Наприклад, Б. Пастух вважає знаковими такі особливості твору, як «нові художні прийоми», «обігрування незвичайних для української літератури тем», «впровадження в українське письменство типологічно нових героїв» [4]. Про художню візію долі емігрантів у творчості Н. Доляк написано кілька статей і рецензій Т. Белімової, В. Гранецької, Т. Кондратьєвої. Для осмислення концепту асиміляції чи ідентифікації українців у світі варто вивчати твори письменників різних поколінь крізь призму порівняльного аналізу.

Метою дослідження є характеристика художнього висвітлення явища української еміграції з огляду моралі, духовності, ідеології за принципом зіставлення в романах «Рівновага» В. Винниченка і «Заплакана Європа» Н. Доляк.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**: порівняти особливості творчого підходу до відображення еміграції в романах «Рівновага» В. Винниченка і «Заплакана Європа» Н. Доляк; дослідити висвітлення морально-етичних та ідейних чинників у життєвому вимірі емігрантів у цих творах; схарактеризувати сутність вибору людиною між Батьківщиною і чужиною.

У першій еміграції (1907–1914 рр.), спричиненій втечею від переслідувань і покарань за участь у революції 1905–1907 рр., В. Винниченко цікавився морально-психологічними виявами українських політичних біженців на тлі національного питання. У цей час він написав роман «Рівновага», представивши внутрішній світ амбітних, освічених, талановитих молодих людей, що змушені шукати прихистку на чужині через політичні погляди.

Н. Доляк, сучасна українська письменниця, пережила соціально-економічну еміграцію в період розпаду СРСР. Її роман «Заплакана Європа» написано в Україні на основі пережитого й осмисленого раніше. В основу твору покладено повір'яння молодого подружжя в пошуках комфортного вільного життя за кордоном.

У романах В. Винниченка і Н. Доляк розгорнено різні часові пласти з різними типами героїв, але в обох творах однаково гостро порушено питання моральних і духовних принципів емігрантів, їхнього усвідомленого вибору між рідним і чужим. У «Рівновазі» українські емігранти намагаються адаптуватися до соціуму Парижа, реалізувати свої можливості та здібності після арештантсько-тюремних повір'янь на Батьківщині. Більшість із них — свідомі борці, з чіткою громадянською позицією. У романі «Заплакана Європа» простежено втрачання морального духу молодих людей у складних випробуваннях заради отримання громадянства чужої країни. Персонажі твору Людмила і Микола Бабенки емігрують

до Фінляндії через меркантильність світогляду, породженою радянсько-соціалістичною системою соціуму.

Обидва автори зосередили увагу на стані відлучення людини від рідного середовища. На психологічному рівні вони відтворили внутрішній світ персонажів, загострення їхніх стосунків, пошук життєвих пріоритетів у ізольованому середовищі. В. Винниченко зобразив коло емігрантів, в яке французький світ не проникає повною мірою. Утікачі з царської Росії живуть в атмосфері спогадів про минуле, підтримки одне одного, не набуваючи нових прогресивних знань. Так, Аркадій усвідомлено пише картини лише для того, щоб продати їх Хомі, який ці картини знищує. Кризу духовності молодого невизнаного на чужині художника чітко виявлено на тлі безперспективності емігрантського середовища. Хома перейшов межі моральних норм. На очах Аркадія, Тані та Мері узяв малюнок, *«ліниво роздерши його, шпурнув до плювальниці»* [2, 166] і посміявся зі своєї дошкульної витівки. Такий вчинок викликає реакцію обурення, суперечок, образ, сліз, які руйнують кращі риси молодих людей.

У романі «Рівновага» з граничною відвертістю показано трагізм існування революціонерів у вигнанні. Більшість із них займаються принизливою працею, щоб просто вижити: *«Тут були і миття собак, і закоркування пляшок, і фарбування фальсифікованих яєць, і праця “покупця”, себто роля особи, що заохочує до азарту коло вуличних рулеток»* [2, 171]. Типовими розвагами показано картярство, п'янки, розбої, укладання сумнівних парі. Герої твору намагаються знайти шляхи до самореалізації. Вони відвідують революційний гурток, обговорюють політичні реферати, розважаються на емігрантському вечорі. Автор увиразнив особливості громадянських і культурних угруповань в еміграції. Це — «Хор малоросів», якого «швидше можна б назвати *“хором інтернаціональних наших”*» [2, 240] та організація «Гуляй-Душа», *«що має на меті втіхи життям і боротьбу з інтелігенцією»* [2, 238]. Соціальний і духовний стан емігрантів вражається безвихіддю в замкнутому просторі подібних собі. Вони не захищені від морального і фізичного знищення. Остап помирає від тяжкої форми туберкульозу, безвільний Шурка накладає на себе руки, Лада принижена згвалтуванням, Мері страждає від загрозливої стадії хвороби легень.

У романі «Заплакана Європа» цінності біженців з Радянського Союзу відверто приземлені. Усі їхні зусилля спрямовані на здобуття іноземного громадянства будь-якою ціною, з цілковитим обмеженням самореалізації в розвиненому європейському суспільстві. Подружжя Бабенків проводить кілька років життя в таборах для біженців, тимчасових помешканнях, економлячи на

соціальних виплатах. Микола — типовий представник пристосуванця, що зраджує Батьківщину в пошуках *«справжньої матері, яка піклується про своїх дітей»* [3, 148]. Він усвідомлено прагне користуватися благами європейського світу і не намагається приносити користі новій «батьківщині». Людмила ж, долаючи соціальні й особисті труднощі, не заціклюється в собі. Вона відвідує курси творчої майстерності, а захопившись шовкографією, створює справжні мистецькі картини. Влаштувавшись на роботу в сумнівну рекламну компанію, досягає успіху в раніше невідомій справі та заробляє достатньо грошей. Такий спосіб існування рятує жінку від випробувань долі, однак не дає цілковитої свободи в ізоляції нелегалів.

У середовищі соціально-економічних емігрантів створюється коло штучних стосунків, задоволень і почуттів. Бабенки не можуть влаштувати родинного затишку й вдаються до таємних романів. Микола часто впадає в істеріку. Людмила тяжко переживає ностальгію, переносить психічні розлади. Постійні стреси, моральне спустошення, погане харчування, фізичне виснаження, перебування у стані виправдовувань і брехні призводять до знецінення моральних якостей. На тлі європейського благополуччя у свідомість Людмили проникає вірус меркантильності, що провокує злочинний вчинок — крадіжку в магазині, *«бажання мати в гардеробі шовкову блузку зірвало їй гальма»* [3, 205]. Письменниця достовірно проілюструвала проблему деградації особистості як типового явища в атмосфері емігрантського життя.

У творах В. Винниченка і Н. Доляк представлено ідею природного потягу людини до свободи духу, що плідно може реалізуватись тільки на рідній землі. Автори передали глибину психологічних потрясінь, спричинених ностальгічними переживаннями героїв. В уяві Тані («Рівновага») виникає картина українського краєвиду, в якій задіяні національні архетипи: *«От перенестись би в Україну, на Дніпро, а Дніпро теплий і голублячий. Сонце палає, і пісок, як червоний гаряче напаленої печі... Розплющив очі на хвилину: теплий вилиск, сіра блискавка..., щось блакитне далеко-далеко вгорі...»* [2, 230]. Подібними за енергетичною силою є ностальгічні образи Людмили («Заплакана Європа»): *«Постав довгий балкон, обплетений виноградною лозою. Це тато посадив, аби був затінок, бо сонце влітку по обіді нещадно шкварчало у вікна. Люся хотіла торкнутися лапатою темного листа, здавалося, від цього дотику станеться щось неймовірне...»* [3, 166].

Сильні особистості Таня, Хома, Мері («Рівновага») і Людмила («Заплакана Європа») усвідомлюють штучність свого перебування на чужині. Вони розуміють, що лише вдома,

у своєму природному середовищі, зможуть реалізувати свої здібності, по-справжньому радіти життю, бути потрібними суспільству і родині. Герої роману В. Винниченка покидають Париж, щоб віддати свої сили революційній боротьбі; Людмила у творі Н. Доляк виборює право на виховання доньки, народженої за кордоном, долає важку дорогу в Україну заради сімейного затишку й об'єднання з батьками.

Тож у романах «Рівновага» і «Заплакана Європа», між якими пролягло сторіччя,

проблеми української еміграції звучать в унісон. Для виразнення ідейних і моральних цінностей емігрантів В. Винниченко і Н. Доляк зосередили увагу на внутрішньому світі героїв, психологічному розкриттю їхніх вчинків, почуттів, взаємостосунків, на прагненні знайти своє гідне місце в суспільстві. У творчому задумі обох авторів чітко проступає концепт духовного самозбереження в рідному середовищі й розтлінності на чужині. Окреслені проблеми в статті є перспективними в подальшому науковому дослідженні.

ДЖЕРЕЛА

1. Белімова Т. «Заплакана Європа» Наталки Доляк — роман-симптом сучасної української літератури [Електронний ресурс] / Т. Белімова. — Режим доступу : <http://probaopera.org/publication/13/24618/zaplakana-evropa-natalyky-dolyak--roman-symptom-suchasnoji-ukrajinskoji-literatury.html>
2. Винниченко В. Рівновага : роман із життя емігрантів [Електронний ресурс] / В. Винниченко // В. Винниченко. Твори. — Вид. 2-ге. — К. ; Відень : Дзвін, 1919. — Т. 6. — 274 с. — Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/proza/7171-vinnichenko-v-tvori-t-6-rivnovaga/>
3. Доляк Н. Заплакана Європа : роман / Н. Доляк ; передм. В. Гранецької ; худож. О. Семякін. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. — 288 с. ; іл.
4. Пастух Б. Морально-етична концепція в призмі психологізму (на матеріалі роману Володимира Винниченка «Рівновага») [Електронний ресурс] / Б. Пастух. — Режим доступу : http://lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk27/Statti27_Pastukh

Даниленко Людмила.

КОНЦЕПТ ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ЭМИГРАНТОВ В РОМАНАХ «РАВНОВЕСИЕ» В. ВИННИЧЕНКО И «ЗАПЛАКАННАЯ ЕВРОПА» Н. ДОЛЯК

В статье предпринята попытка воссоздать проблемы украинской эмиграции в романах «Равновесие» В. Винниченко и «Заплаканная Европа» Н. Доляк, а также сопоставить особенности отображения мира и героев в нем авторами, жизнь и творчество которых разделяет столетний промежуток. Охарактеризовано отражение морально-этических и идейных ценностей эмигрантов в условиях выбора между Родиной и чужбиной.

Ключевые слова: роман, эмиграция, художественное сопоставление, морально-этические ценности, идейные приоритеты.

Danylenko Liudmyla.

EMIGRANTS' LIFE VALUES CONCEPT IN NOVELS "EQUILIBRIUM" BY V. VYNNYCHENKO AND "EUROPE IN TEARS" BY N. DOLIAK

The article is devoted to Ukrainian emigration problems represented in novels "Equilibrium" by Volodymyr Vynnychenko and "Europe in Tears" by Nataliia Doliak. It compares descriptions of Ukrainian emigration in the early 19th century given by Volodymyr Vynnychenko in 1912 and by contemporary Ukrainian author Natalia Doliak in 2013. The research tries to analyse ethical and ideological values of the emigrants when they faced the necessity to leave their motherland.

Key words: novel, emigration, artistic comparison, moral and ethical values, ideological priorities.